دکتور محمد ظریف علم (ستانکزی)

بسم الله الرحمن الرحيم

دافغانستان خپلواکی او د زدکړو وده په افغاني ټولنه کې

ناپوهي او د تعلیم نه شتون افغانستان هر ځلي په ځانګړي ډول په معاصر تاریخ کې له کوابنونو سره مخ کړی آن تر دي پورې چې خپل منځي جګړي، تعصبونه د ټولنې د هر اړخیزې نه وده په ځانګړي ډول په اقتصادي، سیاسي او ټولنیزه برخه کې لاملي په وګړو کې د تعلیم د کچې کموالي او په ځینو سیمو کې حتی د نشتون ګڼل کیږي، خو له خپلواکې نه وروسته د خپلواکي مخکښنو کسانو د تجربي له پلوه دغه نه شتون ته د تکمیلیدو هڅې پیل کړي چې په ځانګړي ډول د افغانستان د خپلواکي سالار او مترقي شاه امان الله خان دغه نیمګړتیاوی د هغه وخت له علومو سره سم ورته ځانګړي توجه وکړه، چې د هغه یوه مهمه خبره د تاریخ په زرینو کرښو کې لیکل شوي چې وېل به یې: (توپک کیږدي او قلم واخلي ولي چې باسواده ملتونه خپلواک پاتي کیږي او تل به خپلواک وي)

پدغه لیکنه کې غواړم تر څو وروسته له خپلواکې نه د امانیه دورې د زدکړو تګلارو او ګړنلارو ته چې په معاصر اداري سازماني جوړښتونو کې د ستراتیژیو او پالیسیو تر عنوان لاندي ورته ځانګړي توجه کیږي یو لنډه کتنه ولرم چې تر څو په هغه وخت کې د امانیه دوري د تعلیم په برخه کې تاریخي زرینتوب را ښکاره شي:

۱- د امانیه دورې د زدکړو ستراتیژي (تګلاره):

مخکې لدینه چې د امانیه دوري تعلیمي ستراتیژي او تګلاري ته اشاره وکړو اړینه ده تر څو ستراتیژي (تګلاره) وپیژنو:

ستراتیژي هغه تګلاري او تدبیرونه دي چې د هغې څخه په استفادې سره وکولای شو خپلو مخو ته ورسیږو.

او یا په بل عبارت سره ستراتیژي هغه تګلاري او یا تدبیرونه دي چې د سازمان د منابعو اوماحول په نظر کي نیولوسره د هغې پواسطه دیو سازمان اوږ مهاله موخې (هدفونه) لاسته راوړل کیږي.

د پورتنیو تعریفونو پر بنسټ باید وویل شي چې د یوې ټولنې پرمختګ او همدارنګه د یوي هوسا او سالمي ټولنې د جوړیدو لپاره باید د هغې ټولنې ټول وګړي وکولای شي له عامه دولتي خدمتونو نه

برخمن شي په ځانګړي ډول زدکړه او تعليم چې د ټولنې د ودې او پرمختګ لپاره د وګړو اساسي حق هم ګڼل کيږي باید پرته له توپیره زمینه مساعده شي

په ټوله کې د زدکړو ستراتیژي د امانیه شاهي حکومت په لومړيو کړښو کې قرار درلود هماغه و چې په ستراتیک تګلاره کې د زدکړو په برخه کې په عمومي موخو سره چې هغه په افغانستان کې ټولو وګړو ته د سواد او تعليم زمینه برابرول او له بیسوادي سره مبارزه وه د پالیسیو(تګلارو) جوړښت و، او همدا راز د زدکړو او تعليم په برخه کې د قوانینو (نظامنامو) برابرول او د شاه امان الله خان لخوا د هغو نافذيدل دي او له بلې خوا په عموم کې د درسي نصابونو برابرول په تعليمي ستراتیژي کې د امانیه دوري له لويو مخو څخه ګڼل کيږي چې د افغانستان په تعلیمي برخه کې په معاصره ډول تر اوسه پورې ورته ګټه اخیستل کیږي.

۲- د امانیه دوري د زدکړو پالیسي (ګړنلاري):

بیا هم مخکې لدینه چې د امانیه دوري د زدکړو پالیسیو ته رڼا واچوو اړینه ده تر څو پالیسي معرفي کړو:

پالیسي انګلیسي کلمه ده چې په پښتو ژبه کې ورته کیدای شي ګړنلاره استعمال کړو او عبارت ده له:

د تصمیم نیوني لپاره د یو جامع تګلارې او لارښود نه عبارت ده.

او یا په بل عبارت سره پالیسي او ګړنلاره د ستراتیژیکو (تګلارو) د پلانونو د تطبیق په موخه د یوو هیواد یا یوې اداري عمومي موخو ته د رسیدلو په لاره کې له پراخو پلانونو څخه ګڼل کیږي.

د امانیه دوري تعلیمي پلانونه که ولوستل شي دغه موضوع ورکې جوتیږي لکه په معاصرو اداري سیستمونو کې هغو ته ستراتیژي (تګلاره) او پالیسي (ګړنلارو) ویلل کیږي.

نو ځکه ویللی شو چې د امانیه دوري د عمومي ستراتیژي په پام کې نیولو سره چې د سواد او زدکړې برابرول و او په بیلابیلو برخو کې ورته وده ورکول لکه په تقنیني، تعلیمي او تحصیلي دورو کې هغو ته د نصابونو برابرول، د معلمینو او معلماتو (نارینه او ښځینه ښونکو) کدرونو ایجادول، چې هرې برخې ته په ځانګړي ډول لاندې اشاره کوم:

أ) په تقنیني برخه کې :

په تقنیني برخه کې وروسته له خپلواکې نه د نظامنامو نافذيدل په افغاني ټولنه کې په پراخه کچه تغیر راوستل شو د افغانستان د لوړ دولت د نظامنامې (اساسي قانون) په کال ۱۳۰۲ هـ ل / کې نافذيدو سره د وکړو د اساسي حقوقو ځانګړتیاوې په لومړي ځل په افغانستان کې تقنیني تدوین ځانته غوره کړ د تعلیم او زدکړو په برخه کې د غه معتبر حقوقي او قانوني سند په (۱۵) ماده کې داسي تصریح شوي وه:

(ټول مکتبونه د افغانستان تر پلټنې او علم آوري لاندې دي، حکومت په ټول هغه سببونو او تدبیرونو غور او کوښښ کوي، چې لپاره د تربیت د عملي او قومي د ټولو وسیدونکو افغانستان په یوو شاني سم او برابر وي، مګر په هغه تعلیمي قاعدو ته باید هیڅ خلل او ویجاړه نه رسیږي چې په امور د دیني او مذهبي د هندوانو یا نور امان غوښتونکو پورې تعلق لري.)

همدا راز د افغانستان د اساسي تشکیلات د نظامنامي کال ۱۳۰۵ هـ ل / په لومړی فصل کي د مرکزي اداري تر عنوان لاندې په (۵) ماده کې په (۶) جزء کې د معارف وزارت تر عنوان لاندي تشکیلاتي اداري ته اشاره کړي وه چې لا مخکې د معارف جلیله وزارت اساسی نظامنامه په کال ۱۳۰۲ هـ ل کې نافذ شوي وه.

په تقنیني برخه کې د امانیه دور ې پالیسي او کړنلارې د معارف او زدکړو د ستراتیژي پر بنسټ واضح او مصرحه وه چې د افغانستان د لوړ دولت اساسي نظامنامه (اساسي قانون) کې په واضحه ډول د وکړو د حقوقو په فصل کې د زدکړو ارزښت او د غه اساسي حقې د افغان وکړو برابر حق بللي و او حتی زمونږ د اهل هنود د وطندارنو حق د تعلیم او زدکړو په برخه کې د هغو دیني او اعتقادي بنسټ خوندي بللي و.

ب) د معارف د ټولنې (انجمن) جوړول:

په امانیه دوره کې وروسته له خپلواکې د معارف او زدکړو په برخه کې د لومړی ځل لپاره د معارف ټولنه (انجمن) ایجاد شوي وه دغه ټولنې دنده درلودله تر څو د تعلیم او زدکړو په برخه کې او د افغان وکړو د دغه اساسي حق په پام کې نیولو لپاره لازم تدبیرونه ونیسي په ځانګړي ډول دغې ټولنې له معارف وزارت سره جوخت د تعلیمي نصاب برابرول او تصویبولو کې او همدا راز د هغو د مفرداتو او کتابونو د تالیف دنده او معلمینو ته د زدکړو د میتودونو لارښونه پر مخ بوله چې اړین اقداماتي د هغه وخت د معارف په تاریخ کې ثبت او د ستاینې وړ بلل کیږي.

د معارف جلیله وزارت اساسی نظامنامي په (۱۵) ماده کې د معارف د ټولنې په ارتباط داسي حکم شوي و:

(انجمن معارف در باره جداول درسیه و دستور العمل ها و هرنوع لوایح نظام و قانون راجع به مکاتب و تدریسات را که از طرف ریاست تدریسات ابتدائیه و تالیه داده میشود و نیز در خصوص انتخاب کتب درسیه اجرای مذاکرات و اتخاذ مقررات مینماید.

مدعیاتی را که راجع به امور انضباطیه و نسبت به مدیران و مامورین و معلمین مکاتب بوقوع می آیند همین انجمن تحقیق و اتخاذ مقررات میکند، هرگاه تجویزی از طرف یکی از اعضای مجلس اظهار شود و مظهر قبول اکثریت آراء باشد اینگونه تجویز موضوع مذاکره میتواند شد.)

همدا راز په (۱۶-۱۷-۱۸-۱۹) مادو کې د غې نظامنامې د معارف د ټولنې د دندو په اړه وضحاتونه درلودل لکه څرنګه چې په (۱۹) ماده کې د پښتو ژبې د درسي کتابونو د تالیف لپاره داسي حکم کړي و:

(برای ضبط و تدوین اصول و قواعد لسان پشتو و برای نقل و ترجمه کردن کتب درسیه باین زبان یک مرکه (د پشتو) تشکیل میشود و این مرکه (د پشتو) به انجمن معارف مربوط میباشد.)

پدغه ټولنه کې د هغه زماني مشهور دیني عالمانو او نورو غړیتوب درلود.

ج) د تعلیمي دورو نصاب:

په امانیه دوره کې وروسته له خپلواکې د لومړی ځل لپاره منظم تعلیمي دوري سره له منظمو نصابونو رامنځته شول لکه ابتداییه دوره، تالیه دوره او رشدیه دوره او وروستي لوړي زدکړي چې د اوسني

تعلیمي او تخصصي زدکړو پر بنسټ ابتداییه، متوسطه، ثانویه او د عالي تحصیلاتو دوره ورته یادولی شو.

دغو هري دوري ته د منظمو پالیسي (کړنلارو) پر بنسټ منظم نصابونه جوړ شوي وه د بیلګي په ډول ځینو ته په لاندي ډول اشاره کوم:

۱- ابتداییه دوره:

په کال ۱۳۰۷ هـ ل/ کي د معارف ټولني لخوا د ابتدایي مکتبونو لپاره یو تعلیمي پروګرام تصویب شوي وه او په لاندي ډول سره له مفرداتو او لازمو لارښونو د معلم لپاره ورکي مالومات موجود و چي له هغه جملې نه د لومړئ دوري نصاب ته اشاره کوم:

- د لومړئ کال مضامین او مفرادات:

د دینیات مضمون :

وضوء، نماز و حفظ اذکار نماز و قرائت سپاره اخیر قرآن کریم از الفیل الی آخر.

انتباه:

معلم باید عملا از روی حرکات خود به شاگرد وضو و نماز را بیاموزاند و اذکار نماز را برای متعلم حفظ کند در ماهای اخیر سال که شاگرد قابل قرائت شود رساله اول دینیات را برایش تدریس کند تا در حفظ اذکار نماز برای شارگرد پختگی پیدا شود و در قرائت فارسی بیشتر قوت بگیرد.

د اخلاقو مضمون:

معلم باید از پاکی و نظافت وجود برای شاگرد تعریف کند پاکی و سترگی جامه را توصیه نماید وقت بخواب رفتن و وقت از خواب بیدار شدن را توصیف کند از خوردن طعام به اوقات معین اوصاف نماید، پابندی وقت را تاکید کند از چند بازیهای که ورزش و اخلاق را دارا باشند شرح نماید از سوانح شیرین آدمهای مشهور و مشهود شفاهی برای شاگردان بیان نماید.

د فارسی مضمون:

نصاب یکساله صوت غزل و قرائت فارسی اول حفظ معنای چند لغت آسان یک یا دو غزل اخلاق را حفظ کند.

مشق تمام حروف فارسی و نوشتن مرکبات دو حرفی سه حرفی و جمله های که از همین گونه کلمات مرکب باشند.

د حساب مضمون:

نوشتن اعداد از یک الی صد و خواندن آنها مشق واعمال اربعه بسیط از اعداد یک الی بیست.

انتباه:

معلم باید خود بر تخته اعداد را بنویسد یک یک شاگرد را بر تخته امر نوشتن بدهد سوال کند شاگردان را برای جواب خود تشویق کند که دست بردارند و بزبان نگویند تا آنکه معلم از یک شاگرد نپرسد معلم

باید کوشش کند که ذهن طفل برای نگهداشت سوال و حل آن و دادن جواب مستعد شود و تا به پرسیدن و اجازه گفتن سوال و جواب در حافظه طفل بماند.

د دروس اشیاء مضمون:

شرح ده شکل حیوانات مختلف مثلا پشک، سگ، اسپ، گوسفند، مرکب، اشتر، مرغ خانگی، کبوتر، موش، گنجشک.

تفصیل گندم، جو، جواری، پالک، شلغم، کچالو، سیب، ناک، خربوزه.

فهماندن راست و چپ، جبهات اربعه، اسم روزهای هفته، نام ماها و مواسم، بیان سنگ، آهن و مس که از معدن گرفته میشود و ترکیب ظاهر انسان.

انتباه:

معلم این درس را طوری به طفل تدریس کند که طفل باحوال اشیای مذکوره متوجه شود و صرف توجه کند و برای طفل آسان و مرغوب معلوم شود.

د رسم مضمون:

رسم خط مستقیم، منکسر، منحنی، دایره، مثلث و مستطیل.

په همدغه ډول تر پنځم صنف پوري د ابتدايي دوري نصاب او لاربنوني د معلم لپاره ځانګړي شوي وي.

۲- تالیه دوره:

دغه دوره په اوسني وخت کې ورته متوسطه ويلل کيږي پدغه دوره کې زدکونکو نسبت ابتدايي دوري ته په لوړه سطحه مضمونونه ويلل تر څو بلې دوري يعني رشديه دروي ته چمتو شي.

۳= رشدیه دوره؛

رشديه دورې ته په اوسني زمانه کې ثانويه او يا ليسه دوره ويلل کيږي، دغې مرحلی ته هم د امانيه دورې په کال ۱۳۰۲ هـ ل/ کې يو پاليسي د (پروګرام مکاتب رشديه) تر عنوان لاندې جوړ شوی و چي د نصاب برسيره د رشديه مکتبونو قسمونه هم ورکې مالوم شوي و چي په الف او ب قسمونو تقسيمدل او د هر قسم لپاره مشترک او عمومي مضامينو شتون درلود او يا هم هر قسم ته ځانګړي مضامين په نظر کې نيول شوي و.

لکه څرنګه چې په تشکيلات مکاتب رشديه کې پدي اړه داسي ذکر شوی و:

(مکتب رشدی منقسم به دو قسم است قسم (أ) و قسم (ب).

شاګردانيکه از (أ) خارج میشوند در سال اول یعنی صنف دهم دوره ثانيه مکتب امانيه و يا ديګر مکاتب تاليه مماثله داخل شده و اکمال تحصيل ميکند.

و برای تحصيل عالی در يک دارالفنون حاضر ميباشند.

مدت تحصیلیه قسم (أ) چهار سال است و قسم (ب) که یک قسم مسلکیت پنج شعبه دارد: شعبه اداره، شعبه زراعت، شعبه تجارت، شعبه صنایع خفیفه، شعبه ماشین و الکتریک. مدت تحصیلیه هر شعبه پنج سال امتداد دارد...)

د پورتنیو تعلیمي او بیا عالی زدکړو بنیاد اوس هم په افغانستان کې وجود لري لکه د زراعت مسلکی لیسه، د خفیفه صنایع مسلکي لیسه، د تجارت مسکلي لیسه او همدا راز تخنیکمونه دغه لیسي مسلکي کسان له ۱۴ صنف نه په نیمه عالي سطحه فارغوي.

بیا نو دا موضوع په ډاګه ویللی شو چې امانیه دوره له خپلواکي وروسته د افغانستان له زرینو دورو څخه د تعلیم په برخه کې شمیرل کیږي.

د) د معلمینو او معلماتو (نارینه او ښځینه ښونکو) په برخه کې:

د دارالمعلمینو او دارالمعلماتو مسلکي ښونکو په برخه کي هم په کال ۱۳۰۰ کې یو جامع پالیسي د (پروغرام دارالمعلمین ها و دارالمعلمات مرکز) تر عنوان لاندې یو اداری سند جوړ شوي و د دغه پالیسي هدف د ښونکو تربیه او د معارف برخه کې د کدرنو برابر ول و.

په دغه برخه کي نه تنها نارینه ښونکي بلکي ښځینه ښونکي هم تربیه کیدلي او یو جامع نصاب ورته جوړ شوي وه چې لاندي یو برخي ته یې لنډه اشاره کوم:

(نظر به ماده ۴۹ نظامنامه تدریسات ابتدائیه و دروسی که در دارالمعلمین ها و دارالمعلمات مرکز تدریس میشود بروجه آتی است:

قرآن کریم و دینیات، فارسی، اخلاق و معلومات مدنیه، حسن خط، تاریخ، جغرافیه، ریاضیات، «حساب، هندسه»دروس اشیاء، علوم حکمیه « فزیک، کمیا»، تاریخ طبیعی «حیوانات، نباتات، علم الارض»، زراعت، حفظ الصحه، روحیات «علم النفس»، تطبیق قواعد علم النفس به صنعت ترتبیه، فن تربیه اطفال، رسم، کارهای دستی، موسیقی، تربیه مدنیه.

در دارالمعلمات مرکز علاوه برین دروس اداره بیتیه «تدبیر منزل» خیاطی، طباخت نیز تعلیم داده میشود)

همدا راز د هري اختصاصي برخې مضمونونه او نصاب هم پدغه پالیسي پروګرام کې شتون درلود لکه د زراعت اختصاصي رشدیه مکتب د تجارت اختصاصی رشدیه مکتب او...
په آخر کې خپله دغه لیکنه د دري ژبې هغه ضرب المثل په لیکلو پای ته رسوم چې وایې (مشت نمونه خروار است) دا پدې مانا چې د افغانستان د خپلواکي د غړ اوچتونکي او اخستونکي شاه امان الله خان کړني د تاریخ په پاڼو کي نه هیریدونکي دي هر کال د هغه کړني د خپلواکي په محفلونو کي د مقالو په بڼه او یا د وینالو په ویناوو کې را برسیره کیږي جنت الفردوس ځای او روحې ښاده وي.

او په اخره کې د یادوني وړ بولم چې د ښځو د تعلیم او تحصیل په اړه په افغانستان کې باید اړین او استوار ګامونه واخستل شي د مکتبونو او پوهنتونونو دروازې باید د ښځو پر مخ په افغانستان کې پرانیستل شي او دغه جنسیتي تبعیض باید پای ته ورسیږي.

لیکونکی: دکتور محمد ظریف علم (ستانکزی)